

Περίληψη

*Έρευνα-συγγραφή: ΘΕΚΛΑ ΚΥΡΙΤΣΗ
Κέντρο Ισότητας και Ιστορίας του Φύλου (ΚΙΙΦ)*

Η έκθεση αποτελεί συνοπτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας για την ιστορία των γυναικών, σε διεθνές και τοπικό επίπεδο. Εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Αρχείο Ιστορίας Γυναικών - Διαδικτυακή Βιβλιοθήκη για το Φύλο», το οποίο υλοποιείται από το Ινστιτούτο Ερευνών Προμηθέας, το Κέντρο Ισότητας και Ιστορίας του Φύλου και το Πανεπιστήμιο Κύπρου με τη χρηματοδότηση του Ιδρύματος Προώθησης Έρευνας (ΙΠΕ) στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών προγραμμάτων Restart 2020. Δεδομένου ότι το έργο αφορά στη δημιουργία και συντήρηση αρχείου με θέμα την ιστορία των γυναικών της Κύπρου κατά την περίοδο 1878-1960 και λαμβάνοντας υπόψη ότι το συγκεκριμένο αρχείο αποτελεί την πρώτη συγκροτημένη προσπάθεια για συστηματική συλλογή, συγκέντρωση και οργάνωση ιστορικού υλικού για τη σύγχρονη κοινωνικο-πολιτική ιστορία των κυπρίων γυναικών, απώτερος σκοπός της έκθεσης ήταν να τοποθετήσει το αρχειακό εγχείρημα σε ένα ευρύτερο θεωρητικό και ιστορικό πλαίσιο.

Σε κάθε περίπτωση, είτε αναφερόμαστε στη δημιουργία ειδικού αρχείου για την ιστορία των γυναικών της Κύπρου, είτε στην εκπόνηση μελέτης γύρω από τη βιβλιογραφία που εξειδικεύεται στη συγκεκριμένη ιστορία, το πρώτο ερώτημα που τίθεται αφορά στο τί είναι η ιστορία των γυναικών. Αν αυτό φαίνεται προφανές, ότι δηλαδή η ιστορία των γυναικών αφορά στη μελέτη της παρουσίας και της δραστηριότητας των γυναικών ως ιστορικά υποκείμενα, τα ερωτήματα που προκύπτουν από την απάντηση—και τα οποία δεν είναι και τόσο προφανή—αφορούν στο πως, πότε και για ποιο λόγο αναπτύχθηκε η ιστορία των γυναικών ως διακριτός κλάδος με δική του ιστορία και εξειδικευμένη βιβλιογραφία. Με άλλα λόγια, γιατί αναφερόμαστε σε ξεχωριστή ιστορία των γυναικών; Υπάρχει και ξεχωριστή ιστορία των αντρών;

Το πρώτο μέρος της έκθεσης, με τίτλο «Ιστορία των γυναικών: Οι απαρχές» εξετάζει ακριβώς τα συγκεκριμένα ερωτήματα, καταφεύγοντας στην ιστορία της ιστορίας των γυναικών και της ιστορίας του φύλου. Με άλλα λόγια, στο σημείο αυτό καταγράφονται κάποιοι από τους σημαντικότερους σταθμούς στην εξέλιξη της ιστορίας των γυναικών, ξεκινώντας από τον τρόπο που η ανάπτυξη κοινωνικών κινημάτων, όπως τα κινήματα για τα κοινωνικά, πολιτικά και εργατικά δικαιώματα των γυναικών, σε συνδυασμό με ιστοριογραφικά ρεύματα όπως η κοινωνική ιστορία, αποτέλεσαν τη μαγιά για την εμφάνιση και ανάπτυξη της ιστορίας των γυναικών ως ιστοριογραφικό αντικείμενο. Σε αυτό το σημείο, η έμφαση βρίσκεται κυρίως στην Αμερική και τη Βρετανία και δευτερευόντως στην κεντρική Ευρώπη,

αφού σε αυτές τις περιοχές ξεκίνησε μια πλούσια ιστοριογραφική παράδοση σε επίπεδο ακαδημαϊκής ιστορικής έρευνας, η οποία επηρέασε το αντικείμενο της ιστορίας των γυναικών σε ολόκληρο τον κόσμο.

Συγκεκριμένα, η έκθεση ξεκινά από τη μεγάλη στροφή που έγινε τις δεκαετίες του 1960 και 1970 σε χώρες όπως η Αμερική, η Βρετανία και η Γαλλία, προς την ακαδημαϊκή μελέτη της ιστορίας των γυναικών· στροφή που διαμόρφωσε την πορεία της ιστορίας των γυναικών ως ξεχωριστό κλάδο της ιστοριογραφίας. Αναφερόμενο συνοπτικά στα πρώτα μαθήματα και τις πρώτες ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις για την ιστορία των γυναικών ως ιστοριογραφικό αντικείμενο, το πρώτο μέρος της έκθεσης περιγράφει κάποιες από τις βασικές αξιώσεις και μεθοδολογικές συζητήσεις που απασχόλησαν τον συγκεκριμένο κλάδο. Εξετάζεται, για παράδειγμα, ο τρόπος που ο κλάδος αξίωσε την ύπαρξη των γυναικών ως ιστορικού υποκειμένου με δική του συλλογική μνήμη, παρελθόν και ταυτότητα, ενώ, κατέδειξε τον κοινωνικό και μεταβαλλόμενο χαρακτήρα των έμφυλων σχέσεων, σε αντίθεση με τις τότε ιστορικές προσεγγίσεις που τις παρουσίαζαν ως «φυσικές» και αναλλοίωτες. Ακόμα, μια από τις πρώτες διαπιστώσεις της ιστορίας των γυναικών ήταν ότι η ιστοριογραφία έσφυζε αναφορών για «μεγάλους» άντρες, στρατηγούς, φιλόσοφους, πολιτικούς και επιστήμονες αλλά δεν είχε παρά ελάχιστες αναφορές σε «μεγάλες» γυναίκες. Ακόμα λιγότερες, ως εντελώς ανύπαρκτες, ήταν οι αναφορές στην ιστορία της πλειοψηφίας των γυναικών.

Στο πλαίσιο αυτό, οι ιστορικοί των γυναικών συνειδητοποιούσαν ότι αυτό που παρουσιάζονταν ως ιστορία των εθνών ή ιστορία της ανθρωπότητας ήταν στην πραγματικότητα μια ανδροκεντρική εκδοχή της ιστορίας που νομιμοποιήθηκε ως «οικουμενική». Ωστόσο, παρότι η απουσία των γυναικών από την επίσημη ιστοριογραφία καθώς και η σημασία της συγκεκριμένης αποστέρησης ήταν κεντρικό ζήτημα στη σχετική βιβλιογραφία, οι ιστορικοί του κλάδου διαπίστωναν πολύ νωρίς ότι το πρόβλημα δεν ήταν ότι οι γυναίκες δεν είχαν ιστορία αλλά ότι τα στοιχεία και οι πηγές που τις αφορούσαν αγνοούνταν μέχρι τότε ως ανάξια ιστορικής αναφοράς. Αυτό καταδείκνυε με προφανή τρόπο μία ακόμα σημαντική διαπίστωση της ιστορίας των γυναικών, ότι δηλαδή η διαδικασία της συγγραφής της ιστορίας και της παραγωγής της ιστορικής γνώσης δεν ήταν και τόσο «ουδέτερη» αλλά αντανακλούσε σχέσεις εξουσίας.

Αν η δεκαετία του 1970 χαρακτηρίστηκε από τη συστηματική ανακάλυψη, επανεκτίμηση και συγκέντρωση της σχετικής βιβλιογραφίας και του ιστορικού υλικού, οι δεκαετίες του 1980, του 1990 και έπειτα σηματοδεύτηκαν από τον εμπλουτισμό των κριτικών προσεγγίσεων της ιστορίας των γυναικών και τη διεύρυνση των θεμάτων. Από τη μια, η είσοδος νέων υποκειμένων όπως ήταν οι μαύρες γυναίκες, οι ομοφυλόφιλες γυναίκες και οι γυναίκες άλλων εθνικών και γεωγραφικών περιοχών πέραν του Αμερικανικού και Ευρωπαϊκού παραδείγματος, αμφισβητούσαν τη μονολιθικότητα της κατηγορίας

«γυναίκες» και την έμφαση στην ιστορία των λευκών γυναικών των μεσαίων στρωμάτων, ενώ, ο διάλογος της ιστορίας των γυναικών με τα διάφορα ιστορικά και φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής οδήγησαν στην ανάπτυξη της ιστορίας του φύλου. Η τελευταία αφορά, ευρύτερα, στις σχέσεις ανάμεσα στα φύλα, στην ιστορία του κοινωνικού φύλου (gender) ως ιστορική κατασκευή, στην ιστορία της «αρσενικότητας» και της «θηλυκότητας», στις προσδοκίες και τις νόρμες παρελθόντων κοινωνιών, στον τρόπο που διαμορφώνονταν οι έμφυλες ιεραρχίες και οι σχέσεις εξουσίας και άλλα.

Ως αποτέλεσμα, το πρώτο μέρος κλείνει με το γενικό συμπέρασμα ότι η ιστορία των γυναικών δεν έχει προσφέρει μόνο ένα τεράστιο γκάμα από συλλογές ιστορικών πηγών και αναλύσεις υπό την οπτική των γυναικών και του φύλου, αλλά έχει θέσει υπό διερεύνηση και την ιστορία του φύλου ευρύτερα καθώς και την ιστορία των αντρών και της αρσενικότητας ειδικότερα. Ωστόσο, στην περίπτωση της Κύπρου δεν έχουν ακόμα γίνει ουσιαστικά βήματα προς την ανάπτυξη μιας επιστημονικής ιστοριογραφίας γύρω από την ιστορία των γυναικών ή την ιστορία του φύλου. Αυτή η παρατήρηση διαφαίνεται στο δεύτερο μέρος της έκθεσης, με τίτλο «Η σύγχρονη ιστορία των γυναικών στην Κύπρο», το οποίο επικεντρώνεται στο τοπικό επίπεδο, δηλαδή στην εξέλιξη της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας των γυναικών και του φύλου στην κυπριακή ιστοριογραφία.

Στο σημείο αυτό, η έκθεση παρατηρεί, από τη μια, ότι αυτό που κυριαρχεί στην επίσημη ιστοριογραφία είναι μάλλον μια στερεοτυπική, ανδροκεντρική αφήγηση από την οποία οι γυναίκες είτε απουσιάζουν εντελώς είτε παρουσιάζονται στο περιθώριο της ιστορίας και, από την άλλη, ότι οι μελέτες που εξειδικεύονται σε ζητήματα ιστορίας των γυναικών στη νεότερη και σύγχρονη Κύπρο είναι ελάχιστες. Οι διαπιστώσεις αυτές αφορούν και στις δύο μεγάλες κοινότητες της Κύπρου, Ελληνοκυπριακή και Τουρκοκυπριακή. Με άλλα λόγια, η ανάπτυξη των γυναικείων σπουδών και των σπουδών φύλου στην Κύπρο τα τελευταία χρόνια δεν φαίνεται να έχει ακόμα συνδιαλλαγεί σημαντικά με την ιστορία των γυναικών και του φύλου ως ερευνητικό αντικείμενο, ενώ, η παραδοσιακή ιστοριογραφία δεν φαίνεται να έχει συνδιαλλαγεί σημαντικά, από πλευράς της, με τη διάσταση του φύλου.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται, ωστόσο, κάποια ανάπτυξη των εγχειρημάτων για την συγγραφή μιας σύγχρονης ιστορίας των γυναικών της Κύπρου, η οποία περιγράφεται στην έκθεση. Αυτή αφορά, αφενός, σε κάποιες επιστημονικές προσπάθειες, προερχόμενες από τον ιστορικό κλάδο ή κάποιον παρεμφερή κλάδο των ανθρωπιστικών σπουδών και, αφετέρου, σε μια πιο ερασιτεχνική βιβλιογραφία, η οποία προέρχεται από γυναίκες που συνδέθηκαν με το γυναικείο κίνημα και συνέδεσαν το ακτιβιστικό τους ενδιαφέρον με την ιστορία των γυναικών. Σε γενικές γραμμές, η ιστορία της εκπαίδευσης και των

μορφωμένων γυναικών καθώς και οι βιογραφίες γυναικείων προσωπικοτήτων αναπτύχθηκαν κάπως, σε σύγκριση με άλλα ειδικά θέματα της ιστορίας των γυναικών. Επιπλέον, υπάρχουν κάποιες εργασίες—αν και επίσης πολύ λίγες—που αν και δεν εξειδικεύονται στην ιστορία των γυναικών ως τέτοια, φέρνουν στο φως πλευρές της γυναικείας ιστορίας λόγω της ενασχόλησής τους με την κοινωνική ιστορία ευρύτερα.

Ολοκληρώνοντας, η έκθεση καταλήγει σε κάποιες διαπιστώσεις που έχουν σημασία για το πλαίσιο στο οποίο εκπονήθηκε, δηλαδή για το εγχείρημα της δημιουργίας ενός αρχείου για τη σύγχρονη ιστορία των κυπρίων γυναικών. Από τη μια, παρά τη λιγοστή βιβλιογραφία που εξειδικεύεται στην ιστορία των κυπρίων γυναικών, είναι προφανές ότι η ιστορία αυτή δεν απουσιάζει από τις ιστορικές πηγές. Υπάρχει μεγάλος αριθμός αρχειακού υλικού, εφημερίδων, ανακοινώσεων, λευκωμάτων, μαρτυριών, ιδιωτικών και προσωπικών αρχείων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διερεύνηση της ιστορίας των γυναικών. Από την άλλη, η βιβλιογραφία που ασχολείται ευρύτερα με την κοινωνική και πολιτική ιστορία της Κύπρου, είτε εκ μέρους του ιστορικού κλάδου, είτε από παρεμφερείς κλάδους όπως η ανθρωπολογία και η εθνογραφία, μπορεί να διερευνηθεί περαιτέρω υπό τη σκοπιά της ιστορίας των γυναικών.